

PRILOZI ZA POVIJEST ZEMLJORADNIČKOG (TEŽAČKOG) POKRETA U JUŽNOJ DALMACIJI OD 1919. DO 1925.

Franko Mirošević

Nastanak Pokrajinskog težačkog saveza za Dalmaciju

Neposredno nakon stvaranja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevstva SHS) u Dalmaciji počinje proces osnivanja političkih stranaka. Među brojnim strankama formira se i Pokrajinski težački savez za Dalmaciju. Osnivačka skupština tog Saveza održana je u Splitu 21. prosinca 1919. godine. Bila je to prva politička organizacija težaka (seljaka) u Dalmaciji.

Osnovni cilj spomenute političke organizacije bilo je provođenje agrarne reforme i ukidanje kolonatskih odnosa. Na skupštini održanoj 21. prosinca 1919. u Splitu zatraženo je da pokrajinska vlada za Dalmaciju povuče naredbu po kojoj su težaci bili dužni davati dio prinosa, prema ugovoru vlasnicima zemlje, čiju su zemlju kao koloni obrađivali, te da se provedu u život tzv. "Prethodne odredbe za pripremu agrarne reforme", koje je vlada u Beogradu donijela i objavila u "Službenim novinama" broj 11 od 27. veljače 1919. god.

Organizacija Pokrajinskog težačkog saveza za Dalmaciju temeljila se na "težačkim slogama" koje su postojale u većini mjesta Dalmacije a koje su okupljale težake. Prema nekim podacima već potkraj 1919. godine u Dalmaciji je bilo oko 18 organizacija težačke sloge u kojima je bilo učlanjeno oko 1500 starješina domaćinstva. Težačke sloge nisu bile strogo stranačke organizacije, imale su više obilježje pokreta, a ne stranke. U njima su se okupljali težaci pritisnuti teškim socijalnim i gospodarskim prilikama koji su putem zborova i drugih oblika okupljanja nastojali utjecati na režim da reformama promijeni njihov položaj.

Ideje zemljoradničkog pokreta u južnoj Dalmaciji u vrijeme njegova organiziranja propagira list *Sloga* koji je počeo izlaziti u Dubrovniku 26. studenog 1919. Izlazio je do izbora za Ustavotvornu skupštinu 1920. na kojima je njegov izdavač i glavni urednik prof. Ivo B. Lovričević izabran za zastupnika. Nakon *Sloge* program Pokrajinskog težačkog saveza za Dalmaciju propagira list *Rad* koji je također izlazio u Dubrovniku. Njegov vlasnik i glavni urednik bio je dr. Ljubo Leontić.

Pod utjecajem zemljoradnika i njihovih težačkih sloga u Dalmaciji je pokrenut zadrugarski pokret. Osnivale su se poljoprivredne i potrošačke zadruge koje su od težaka otkupljivale poljoprivredne proizvode i osiguravale mu potrebne preparate za suzbijanje bolesti na vinovoj lozi i maslini. Zadruge su zamjenjivale slabo organiziranu

trgovinu, štiteći seljaka od raznih zloupotreba posrednika u trgovini vinom i ostalim poljoprivrednim proizvodima.

Prve organizacije Pokrajinskog težačkog saveza za Dalmaciju u južnoj Dalmaciji nastaju početkom 1920. godine. Prema vijestima koje bilježi onodobni tisak, organizacije su postojale u mnogim mjestima Pelješka, Dubrovačkog primorja, Župe i Konavala, u mjestima Orašac, Rijeka Dubrovačka, Grude, Čilipi, Kuna, Janjina i dr. Na poluotoku Pelješcu u organiziranju težačkih sloga ističe se Josip Rusković koji je po zanimanju bio učitelj. Uz Ruskovića u organiziranju i propagiranju ideja težačkog pokreta u južnoj Dalmaciji isticali su se: I. Lovričević, J. Matković, A. Kačić. Kasnije će težacima pristupiti odvjetnik Lj. Leontić, Z. N. Bjelovučić i drugi.

Hrvatska pučka stranka suprotstavlja se težačkim slogama

U vrijeme nastanka prvih organizacija Pokrajinskog težačkog saveza za Dalmaciju u južnoj Dalmaciji prisutno je i nastojanje Hrvatske pučke stranke da proširi svoj utjecaj među težacima. U tijeku 1920., Hrvatska pučka stranka uspjela je ojačati i proširiti svoj utjecaj u Konavlima gdje je uvelike potisnula Pokrajinski težački savez. Socijalne probleme u društvu namjeravala je riješiti na načelima kršćanskog socijalizma "(...) gospodarskom naobrazbom težaka i zadružnim organiziranjem" kojim bi se postigla društvena pravednost i bolji socijalni položaj težaka.

Prilikom održavanja sabora Pokrajinskog težačkog saveza za Dalmaciju, list Hrvatske pučke stranke *Narodna svijest* koji je izlazio u Dubrovniku izjašnjava se protiv te organizacije jer u njoj vidi cijepanje težačkih redova koje će uvelike otežati postizanje krajnjeg cilja, promjenu položaja seljaka i uklanjanje kolonatskih odnosa. *Narodna svijest* se suprotstavlja "(...) velikoj viki i dreki koja ništa ne koristi" a zalaže se za težačko udruživanje i prosvjeđivanje težaka. U svezi s tim "*Narodna svijest* ističe da pojedinac ne može ništa" (...), ali kad se većina nađe u bratskom kolu, da vojuje pod zajedničkim geslom pravde i poštenja, "onda se kotrljaju niz brdo, sve zapreke, prema onoj 'Sloga jači, a nesloga tlači'".¹

Osnivanje težačkih sloga Hrvatska pučka stranka tumačila je kao pokret koji je direktno uperen protiv nje s ciljem da se postigne uspjeh na izborima i istisne iz političkog života Hrvatska pučka stranka. Zemljoradnički *Rad* piše da "klerikali razvijaju propagandu bez uspjeha. Don Stanko (Dulibić) je opet bio u okolici a učitelj Fortunić (Niko) obišao stonsku i slansku općinu."²

Sukobi među političkim protivnicima katkad su bili vrlo oštri i žustri. Tako je u Dubrovniku napadnut istaknuti predstavnik Hrvatske pučke stranke Stanko Banić, uz parole: "Doli papa, doli Rim. Seljaci su marva, smet."³ U tijeku travnja 1920. vođe Hrvatske pučke stranke uspjele su organizirati više skupova u Konavlima i Dubrovačkom primorju (Grude, Čilipi, Trsteno), Stanko Banić u Trstenom ističe potrebu suradnje s Jugoslavenskom pučkom strankom Antona Korošca te srpskim težacima. Vodstvo Hrvatske pučke stranke optuživalo je dalmatinske zemljoradnike da su filijale Demo-

---

¹ Narodna svijest broj 42 od 13. listopada 1920.

² Rad broj 51 iz 1920.

³ "Težačke novine broj 15 od 15. travnja 1920.

kratske stranke. Ako to i nisu bili, treba napomenuti da su predratni dalmatinski demokrati pokrenuli težačke sloge a da je Pokrajinski težački savez uglavnom prihvatio program Demokratske stranke u pogledu rješavanja nacionalnog pitanja u zajedničkoj državi. Na jednom skupu Hrvatske pučke stranke u Gornjoj Rijeci, koji je održan 25. travnja 1920. govorilo se o njezinu programu rješavanja agrarnih odnosa. Suprotstavili su im se komunisti, čiji istup *Težačke novine* ocjenjuju sljedećim riječima: "Njihove laži pobijene su i oni se moradoše odalečiti uz smijeh naroda koji je oduševljeno pristao uz Hrvatsku pučku stranku."⁴

Hrvatska pučka stranka namjeravala je probleme dalmatinskog težaka riješiti agrarnom reformom, zahtijevajući da se zemlja koju težak obrađuje u kolonatskom odnosu podijeli težacima uz pravednu naknadu koju bi trebala platiti država.

Prema tome kad je riječ o načinu koji zastupaju obje stranke, u pogledu rješavanja agrarnih odnosa postojale su male razlike. Veće razlike između stranaka postojale su u stavovima o unutrašnjoj organizaciji države. Hrvatska pučka stranka protivnik je centralističkog ustroja države, dok se Pokrajinski težački savez centralizmu nije otvoreno suprotstavljao.

Program rješavanja agrarnih odnosa u Dalmaciji Pokrajinski težački savez proklamirao je u "Spomenici" prihvaćenoj prilikom njegova osnivanja 21. prosinca 1919. U njoj se ističe da je težački pokret nastao radi pravednog rješavanja težačkog pitanja. U *Spomenici* se ističe da zemlja pripada težaku jer ju on i obrađuje pa zato mora postati njezin vlasnik. Spomenica upozorava na težak položaj seljaka i nepravednu podjelu zemlje koja u velikim kompleksima pripada Crkvi, samostanima, općinama i "bogatim gavanima".⁵ Upozoravajući na težak položaj težaka *Spomenica* ističe ovo: "Težak se sa cijelom porodicom na njoj (misli se na zemlju) cijelu godinu krvavo znoji a kad dođe vrijeme žetve dužan je veliki dio prihoda dati vlasniku koji se ni mučio nije, ni znojio nije."⁶ Zbog agrarne reforme koja se najavljivala, vlasnici zemlje nerado su sklapali ugovore. Vlasnik je zemlju ustupao samo u slučaju ako se težak unaprijed pismeno odrekao da u slučaju agrarne reforme neće zahtijevati zemlju.

U statutu Saveza zemljoradnika izričito se isticalo da je cilj Saveza zemljoradnika "(...) raditi na tome da mjesto današnje eksploatacije čovjeka od strane čovjeka ili jednog reda društvenoga od strane drugog reda te suradnja svih ljudi i svih redova za postizanje općeg dobra".⁷

Cilj Saveza zemljoradnika je da "(...) sadašnji društveni poredak zamjeni poretkom zadružne države" u čiju je svrhu i osnovan. U svezi s navedenim u članku "Duh, smisao i pravac zemljoradničke stranke" koji je objavljen u broj 2 *Primorskog glasnika* od 5. ožujka 1923. piše: "Zemljoradnički se red (misli pisac na težake) izrabljivan i porobljen udružio u svoj klasni pokret baš zato da se odbrani od iskorištavanja kapitala, da se oslobodi kapitalističkog građanskog jarma."

⁴ Isto.

⁵ Težačka sloga broj 2 od 8. siječnja 1920.

⁶ Isto.

⁷ Primorski glasnik broj 2 od 5. ožujka 1923.

Dio jugoslavenskog zemljoradničkog pokreta

U kolovozu 1920. održan je kongres svih zemljoradničkih stranaka Kraljevstva SHS na kojem je osnovan Savez zemljoradnika koji je u političkoj praksi poznat pod neslužbenim nazivom Zemljoradnička stranka. U taj Savez ušle su sljedeće organizacije: Savez zemljoradnika Srbije, Kmetijska samostalna stranka, Savez težaka Bosne i Hercegovine, Pokrajinski težački savez za Dalmaciju i Seljački savez Hrvatske i Slavonije. Na čelu Saveza bio je srpski političar Mihajlo Avramović.⁸

Jedinstvena zemljoradnička stranka Kraljevstva SHS osnovana je s pretenzijama da bude društveno-politički pokret za podizanje sela i zemljoradnje na prostoru čitave države. "Svojom akcijom i programom u kome se ističu parole o seljaštvu kao posebnoj društvenoj klasi, zadružnoj državi i staleškom parlamentu; o jeftinom poljoprivrednom kreditu i kulturnom podizanju sela, Zemljoradnička stranka je nastojala da potisne druge građanske stranke sa sela i preotme im glasačku vojsku."⁹

Zastupajući opravdanost postojanja centralističke jugoslavenske države, "zemljoradnici" Dalmacije odricali su postojanje hrvatskog pitanja i tako unaprijed osudili sebe na propast koja će uslijediti ubrzo nakon snažnijeg prodora ideja Stjepana Radića u ove krajeve.

Na skupštini Pokrajinskog težačkog saveza za Dalmaciju u Splitu traži se da "težak postane vlasnik onog dijela zemlje koju obrađuje i da je dobije bez odštete, besplatno jer je seljak ratom uništen i filokserom i nema od čega platiti zemlju". Ako država želi dati odštetu, neka potrebna sredstva osigura.¹⁰

Utvrđujući svoje programske ciljeve, Savez zemljoradnika ističe da će se boriti za državu koja će biti uređena tako "da u njoj narod slobodno i nesmetano odlučuje o svim pitanjima (političkim i gospodarskim, prosvjetnim i kulturnim)". Zemljoradnici smatraju da država mora biti centralistički uređena; u njoj će se ostvariti "potpuno narodno ujedinjenje" s jednim narodnim predstavništvom i jednim zakonodavstvom ("po svim granama državnog života"). Najniži organ vlasti općina treba postati osnovna političko-upravna jedinica (...) "zasnovana na načelu samouprave" koja mora rješavati "sva pitanja koja se tiču isključivo njezina interesa". Općine se mogu udruživati u cilju rješavanja gospodarskih, prosvjetnih i drugih pitanja. Gradske općine "ne mogu biti nadređene selima, odnosno seoskim općinama, niti smiju prikupljati uza se svekolike kulturne, zdravstvene i druge ustanove".¹¹ Zemljoradnički ustroj unutrašnje uprave zahtijeva da se za gradsku općinu ne mogu proglasiti niti u okrug njihov uzimati mjesta kojima je zemljoradnja pretežno zanimanje. U selu treba osnovati sve potrebne ustanove i pružiti im "svekolika sredstva" za razvoj gospodarstva, kulture, prosvjete i zdravstva (osigurati škole, vodovod, ljekarne, seoske bolnice, zadruga za gospodarske poslove i drugo).

---

⁸ Novi list broj 79 od 14. kolovoza 1920.

⁹ Jugoslavenska enciklopedija broj 8 str. 167.

¹⁰ Težačka sloga broj 2 od 8. siječnja 1920.

¹¹ Sloga broj 26 iz 1920.

Izbori za Ustavotvornu skupštinu

Pristaše Pokrajinskog težačkog saveza za Dalmaciju uključili su se u promidžbu koja se organizirala u drugoj polovici 1920. godine za izbor zastupnika Ustavotvorne skupštine. U svojim nastupima njezini članovi posebno ističu svoj socijalni program u kojem je središnje mjesto pripadalo rješavanju kolonatskih odnosa. Najistaknutiji predstavnik u toj promidžbi u južnoj Dalmaciji bio je Ivo Lovričević koji obilazi sela dubrovačkog kotara, agitirajući za listu zemljoradnika.

Zemljoradnici nisu imali razgranani izborni stožer kao recimo demokrati, radikali i nezavisni. Za što bolji uspjeh na izborima povezali su se s izvanstranačarima s kojima su dijelili identične stavove o državnom uređenju i agrarnom pitanju. List *Sloga* tiskao je stranačke proglase i širio među težacima program dalmatinskih zemljoradnika, odnosno liste Pokrajinskog težačkog saveza za Dalmaciju. U dubrovačkom izbornom okrugu nosilac liste zemljoradnika i nezavisnih bio je Ante Franić a uz njega kandidati Ante Kovačić i Ivan Lovričević.¹²

Na izborima za Ustavotvornu skupštinu u južnoj Dalmaciji Zemljoradnička stranka postigla je svega 5,11% glasova. Komunisti su dobili 30,50%, Hrvatska zajednica 27,87%, Hrvatska pučka stranka 15,01%, Nezavisno udruženje 9,86%, Narodna radikalna stranka 7,13%, Demokratska stranka 4,52% glasova.¹³

Treba napomenuti da na izborima za Ustavotvornu skupštinu nisu glasovali od Italije okupirani krajevi, Korčula, Lastovo i Mljet. S obzirom na sastav stanovništva, zemljoradnici bi u ovim krajevima zasigurno postigli veći uspjeh.

Rezultati izbora pokazuju da Pokrajinski težački savez nije ostvario očekivani rezultat i da njihov program težaci nisu u potpunosti prihvatili, vjerojatno zato što su njihovi direktni konkurenti na selu, komunisti i Hrvatska pučka stranka imali za njih prihvatljiviji program i što su izbornu promidžbu znali bolje organizirati.

Širenje zemljoradničkog pokreta na Korčuli i Mljetu

Odlaskom Talijana s Mljeta i Korčule stvorili su se uvjeti za širenje zemljoradničkog pokreta i na tom području. Zemljoradnici su na tim otocima imali bolje uvjete za širenje svog utjecaja. Na Korčuli i Mljetu Hrvatska pučka stranka nije imala nikakav utjecaj, komunistička stranka je bila zabranjena a ni jedna se građanska stranka nije pojavila s izrazito socijalnim programom. Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS) u to vrijeme nije imala svoje organizacije na spomenutim otocima.

U tijeku 1921. godine Zemljoradnička stranka širi svoje organizacije na Korčuli i Mljetu. Iz dopisa upućenih listu *Sloga* vidljivo je da se zemljoradnički pokret naglo širi. U većini mjesta osnivaju se težačke sloge i održavaju brojni skupovi. U njihovom organiziranju ističe se Ivo Lovričević. Zborovi se u tijeku ljeta 1921. održavaju u: Lumbardi, Žrnovu, Pupnatu, Blatu i Veloj Luci na otoku Korčuli. Nakon održanih zborova osnivale su se težačke sloge. Na zborovima popularizira se program stranke i način njezina organiziranja. Slično je bilo i na otoku Mljetu. "Čitav otok Mljet organizi-

¹² Isto, broj 28 od 26. studenog 1920.

¹³ Novo doba broj 270 od 29. studenog 1920.

ran je u težačkim slogama što nije po čudi radikalškome agitatoru i upravitelju erarskih zemalja I. Peša.¹⁴

U dijelu 1922. godine nastavlja se širenje zemljoradničkog pokreta na navedenim otocima, usprkos razdoru do kojeg je došlo unutar vodstva stranke. Brojni zemljoradnički skupovi zahtijevaju brže rješavanje agrarne reforme. U prvoj polovici 1922. godine težačke sloge postoje gotovo u svim mjestima južne Dalmacije (Blatu, Veloj Luci, Babinpolju, Brijestu, Orebiću, Crnoj Gori, Trpnju, Dubi, Velom Vrhu, Donjoj Vrućici, Lumbardi, Govedarima, Janjini, Oari, Žrnovu, Putnikovićima, Grudi, Stonu, Slanom, Pupnatu, Mrcinama, Popovićima i dr.). Prema tome mjesne organizacije Zemljoradničke stranke postojale su na cijelom dubrovačkom i korčulanskom kotaru. Do 27. kolovoza 1922. godine u navedenim kotarevima bilo je ukupno 57 mjesnih organizacija težačkih sloga Zemljoradničke stranke.¹⁵

Na II. pokrajinskom kongresu Saveza zemljoradnika u Splitu početkom travnja 1922. Josip Bačić iz Blata na otoku Korčuli obavijestio je sudionike kongresa da je oko 700 Blačana organizirano u Težačkoj slozi u Blatu.¹⁶ List *Rad* 19. kolovoza 1922. u članku *Zemljoradničke legije na otoku Korčuli* konstatira da je "silan zemljoradnički pokret osvojio čitav otok" posebno u Blatu i Veloj Luci. U sklopu težačkih sloga organiziraju se omladinski klubovi čija je djelatnost bila usmjerena na organiziranje kulturno-prosvjetne djelatnosti među težacima te na poticanje težaka na akcije radi ukidanja kolonata. U tome se posebno ističe list *Primorski glasnik* koji obavještava javnost o djelatnosti omladinskih klubova Zemljoradničke stranke. U članku *Jematva je blizu, omladinu na okup* poziva mladež da se "suprotstavi onim pojedincima koji nastoje težacima silom oduzeti prinose grožđa".¹⁷ U članku *Za našu zadružnu državu - Izgrađujemo novu Jugoslaviju klasne jednakosti i socijalne pravde* pokušava se dati objašnjenje zašto težaci pristupaju zemljoradničkom pokretu. U svezi s tim se navodi da je težak tom pokretu pristupio kad se uvjerio da mu dotadašnji način političke borbe nije uspio promijeniti socijalni položaj pa se stoga uključio u zemljoradnički pokret kojim "(...) traži da se ekonomski potpuno oslobodi i osovi na vlastite noge, da se kulturno podigne i da mu se u društvu dade ono mjesto koje ga po brojčanoj i moralnoj snazi pripada". Ujedno se tvrdi da je zemljoradnički pokret klasan ali "(...) da ne ide za uništenjem i izrabljivanjem drugih klasa već mu je naprotiv konačan cilj izravnavanje svih klasa".¹⁸

Zemljoradnički pokret u početku nije imao izrazito političko obilježje, kretao se u okvirima socijalne problematike. U 1921. godini on sve više poprima političko obilježje. To je vidljivo iz njegova programa kojem je uz socijalnu problematiku dodano i političko obilježje što se ostvarilo ujedinjenjem zemljoradničkog pokreta na prostoru Kraljevstva SHS. Time je nastala zajednička organizacija s izrazito političkim značenjem koja se po mišljenju *Primorskog glasnika* "(...) može smatrati predstavnikom jugoslavenskog seljaštva". Navedeno prerastanje u političku organizaciju tumačilo se

---

¹⁴ Težačka sloga broj 24 od 30. prosinca 1921.

¹⁵ Rad broj 136 od 6. srpnja 1922.

¹⁶ Težačka sloga broj 11 od 1. travnja 1922.

¹⁷ Primorski glasnik broj 42 od 2. rujna 1922.

¹⁸ Isto, broj 17 od 6. siječnja 1921.

shvaćanjem "(...) da se samo pomoću političke moći može provesti ekonomski program" te da je jedino "(...) politička moć dovoljna garancija za budući mirni i nesmetani ekonomski razvitak seljaštva".¹⁹

Taj se cilj mislio ostvariti prosvjećivanjem težaka unutar seljačkih sloga, što je trebao biti zadatak omladinskih klubova koji će u zajednici i sporazumno s vodstvom, odnosno mjesnom težačkom slogom a po direktivama Pokrajinskog težačkog saveza postati nova kulturna žarišta u kojima će biti usredotočen sav prosvjetni i kulturni rad pojedinih mjesta. U svezi s tim, u okviru težačkih sloga organizirale su se sekcije (analfabetски течајеви, предавања, културно-просвјетна дјелатност).

U 1922. godini u organiziranju djelatnosti zemljoradničkog pokreta posebno se ističu Zvonko Nikola Bjelovučić, Ljubo Leontić, Ivo Lovričević i Jerko Zanetić Sinković. Uz ostale oni su upravo u 1922. godini poduzeli živu političku aktivnost održavajući zemljoradničke zborove na kojima se zahtijevalo: ukidanje kolonatskih odnosa u Dalmaciji, ukidanje vladinih uredaba po kojima je težak bio dužan vlasnicima zemlje davati dohodak, provođenje agrarne reforme, ukidanje asistencije žandara pri ovrhama, ukidanje sudskih odluka koje su osuđivale težake zato što nisu vlasnicima zemlje davali dohodak i slično. Posebno su bili aktivni zemljoradnici Blata i Vele Luke koji su u svojim mjestima organizirali više prosvjednih skupova.

Širenje težačke promidžbe u 1922. godini

U tijeku 1922. godine Pokrajinski težački savez organizirao je brojne skupove težaka diljem Dalmacije. Tim su zborovima prema izvjestiteljima prisustvovala tisuće težaka. Na tzv. zemljoradničkom danu 8. siječnja održan je velik broj težačkih skupova. Brojnošću su se isticali zborovi u: Starom Gradu, Hvaru, Visu, Pučišću, Kaštel Kambelovcu, Opuzenu, Veloj Luci, Splitu, mjestima poluotoka Pelješca i u Blatu. Skupovi su donosili rezolucije koje upozoravaju na probleme koji tište težaka. Od vlasti se traži da ih riješi i popravi njihov teški gospodarski položaj.

Okupljeni na skupovima težaci traže hitno provođenje agrarne reforme, ukidanje kolonatskih odnosa, razrješenje njihovih obveza prema vlasnicima zemlje te ukidanje uredbe po kojoj su te obveze morali davati.

Neki skupovi zemljoradnika iskorišteni su za napade na politiku Hrvatskog bloka. Tako prosvjedni skup u Blatu 1. ožujka 1922. osuđuje politiku Hrvatskog bloka. Govornici na skupu brane Vidovdanski ustav i centralističko uređenje, osuđujući Blok za "separatizam". Na skupu su se čule i ove riječi: "Ovu državu sagradila je krv i patnja milijuna i ne može se dopustiti da ono što je sagrađeno na silnim žrtvama od vjekova sruši razorna klika besvjesnih ljudi."²⁰ Rezolucija prihvaćena na tom skupu osuđuje Memorandum koji je Hrvatski blok uputio konferenciji u Genovi. U njoj se između ostalog ističe da on (tj. Memorandum) predstavlja "(...) atentat na najveću našu tekovinu, na naše narodno i državno jedinstvo". Za njih Memorandum (Politički savez HRSS, Hrvatske zajednice i Hrvatske stranke prava) "(...) vrvi zlonamjernim tendencijama i falsifikatima..." te se vjeruje da taj "(...) mahnit čin ne

---

¹⁹ Isto, broj 10 od 18. studenog 1921.

²⁰ Težačka sloga broj 9 od 5. ožujka 1922.

može odobriti ni jedan pošten Hrvat a kamoli veći dio hrvatskog plemena". Rezolucija završava konstatacijom: "Osim jugoslovenske ideje ne poznamo nikakve druge ideologije, osim uzvišene dinastije Karađorđevića ne znamo nikakvih drugih vođa naroda."²¹

Sukob u vodstvu Zemljoradničke stranke

U vodstvu Saveza zemljoradnika 1922. godine došlo je do raskola. Jedni su bili uz osnivača M. Avramovića (lijevi), drugi su se okupili oko Jovana Jovanovića Pižona (desni). Do sukoba je došlo zbog suprotnosti u zauzimanju čelnih pozicija u stranci i sve većim ulaženjem intelektualaca u vodstvo stranke. Odnosi u vodstvu proširili su se i na organizacije u Dalmaciji.

Avramović se suprotstavljao desnima koji traže da zemljoradnici surađuju s građanskim strankama. Do otvorenog sukoba tih dviju skupina dolazi uoči održavanja III. kongresa stranke. Na kongresu u Banjoj Luci (od 27. do 29. listopada 1922) vodstvo stranke preuzimaju desni. U Dalmaciji uz Avramovića ostaju Franić, Vrsalović i Visković te klub zemljoradničke omladine, a uz desne Zelić, Pederin, Leontić i Smodlaka. Desni su imali većinu u Oblasnom izvršnom odboru Pokrajinskog težačkog saveza Dalmacije. Osvrćući se na rascjep unutar stranke splitski *Narod* piše da zemljoradnički pokret nije išao putem svoje težačke stranke, već je dopustio da u pokret ulaze posjednici i "težačke gulikože koji su preuzeli vodstvo stranke".²²

Tipični predstavnici tih i takvih elemenata u Dalmaciji bili su Ljubo Leontić i Josip Smodlaka. U toj pojavi svakako treba tražiti jedan od uzroka razdora unutar Saveza zemljoradnika.

Kongres u Banjoj Luci zahtijeva da se izvrši temeljita i potpuna agrarna reforma. Osuđuju se postupci vlasti protiv dalmatinskih težaka kojima im se nasilno, uz žandarSKU asistenciju oduzimaju prihodi. Opredjeljujući se za rješavanje hrvatskog pitanja kongres smatra da će se ono riješiti u "zadružnoj državi" u kojoj će se onemogućiti "svaka hegemonija plemena". Kongres u Banjoj Luci osudili su omladinski zemljoradnički klubovi, ističući da su se u zemljoradnički pokret "(...) ušuljali takvi elementi koji ne samo da ne razumiju pokret nego su i njegovi najveći neprijatelji".²³

Podvojenost u redovima zemljoradnika bila je sve snažnija, ona zahvaća i članstvo u mjesnim organizacijama. Vodstvo zemljoradnika u južnoj Dalmaciji bilo je u rukama tzv. desnih, Leontića i Smodlake. Otpor tom vodstvu pružaju omladinski klubovi na Korčuli, posebno u Blatu. Stanje unutar zemljoradničkog pokreta analizirali su i njihovi protivnici. Uočavajući taj rascjep, radikalški *Dubrovnik* smatra da je tomu uzrok neuspjeh u rješavanju agrarnog pitanja i nestrpljivost vođa da sačekaju rješenje tog pitanja.²⁴ Jedan od uzroka sukoba bio je u tome što je u vodstvu stranke bio velik broj profesionalnih političara koji su smatrali da se uz pomoć biračkog tijela mogu domoći poslaničkih mjesta. *Primorski glasnik* suprotstavlja se desnima u članku *Duh i smisao i pravac zemljoradničke stranke*.

---

²¹ Isto, broj 7 od 2. ožujka 1922.

²² *Narod* broj 24 od 24. prosinca 1922.

²³ *Primorski glasnik* broj 45 od 10. studenog 1922.

²⁴ *Dubrovnik* broj 73 od 16. rujna 1922.

U njemu se navodi da je kriza nastala zato "(...) što su razni kapitalistički predstavnici pod krinkom patriotizma i narodnih dobročinitelja pokušali da skrenu stranku s njezinog pravog puta i da unište njen borbeni i jedinospasonosni duh klasne borbe".²⁵ Osvrćući se na odnose u Zemljoradničkoj stranci, splitski list *Narod* u članku *Zavaranje zemljoradnika* tvrdi da su dalmatinski težaci od 1918. godine "(...) predmet trgovine i izigravanja raznih političkih špekulanata koji hoće da na njihovoj grbači izvojshte sebi udoban položaj i da se domognu mandata", što je u biti bila istina.²⁶ U svezi s tim *Primorski glasnik* u članku *Trgovci i politički špekulanti* zahtijeva da se "(...) svaka pljeva ne prima u stranku te da se provede 'revizija' svih onih članova stranke koji zanimanjem nisu zemljoradnici ili kojima zemljoradnja nije zanimanje".²⁷

Nema dodatnih izvornih podataka o odjeku ovog rascjepa u južnoj Dalmaciji. Međutim, pouzdano se može tvrditi da dio članstva okupljen u klubovima zemljoradničke omladine pristaje uz lijeve, Vrsalovića, Viskovića i Franića. Oni postavljaju radikalne zahtjeve za čišćenje stranke od onih koji ulaze u stranku iz osobnih probitaka.

U razdoblju do parlamentarnih izbora 1923. u političkoj djelatnosti zemljoradnika u južnoj Dalmaciji najčešće se nailazi na ime Jerka Sinkovića Žanetića iz Blata koji se vezuje uz desne, Leontića i Smodlaku. Međutim, bilo je i pristalica Franića i Zelića, što potvrđuje zbor održan u Blatu uoči izbora 1923. na kojem je prihvaćena rezolucija u kojoj se pristaje uz Franićevu listu i osuđuju Leontić i Smodlaka. U jednom dopisu iz Blata dubrovačka *Narodna svijest* piše: "Opća zbrka pojmova zavladała je kod naroda. A kako i neće? Najprije komunisti, pa zemljoradnici, sve 'pusta braća' tako su bili zaveli ovaj narod da on nije znao što da radi."²⁸

Ocjenjujući gospodarsko stanje u Blatu pisac navodi da je narod ostao bez ulja koje je morao dati za prehranu i odjeću. Predviđa teško stanje s obzirom na to da nailaze najteži dani za prehranu, pa će "mnogi pasti žrtvom neumoljivom gladi". Pisac smatra da blatski težak nikada nije bio u gore stanju nego što je sada jer nema odakle namaknuti sredstva za život.²⁹ Slične prilike bile su i u ostalim dijelovima južne Dalmacije.

Na pokrajinskom skupu zemljoradnika održanom u Splitu 24. i 25. siječnja 1923. godine rješavalo se pitanje suprotnosti unutar zemljoradničkog pokreta. Skup je organizirao Pokrajinski težački savez i Klub zemljoradničke omladine. Na skupu je prihvaćena rezolucija kojom se traži uklanjanje nesuglasja i jedinstven nastup na izborima.³⁰

Zemljoradnici i izbori 1923.

Na izborima za Narodnu skupštinu Zemljoradnička stranka je u Dalmaciji istakla dvije liste. Nosilac jedne bio je dr. Josip Smodlaka, a druge Ante Franić. Uz Josipa Smodlaku bile su pristalice tzv. desnih (Joze Zelić, Andrija Zelić, prof. Ante Borčić i

²⁵ Primorski glasnik broj 2 od 5. ožujka 1922.

²⁶ Narod broj 275 od 11. prosinca 1922.

²⁷ Primorski glasnik broj 46 od 24. studenog 1922.

²⁸ Narodna svijest broj 11 od 6. veljače 1923.

²⁹ Isto.

³⁰ Težačka sloga broj 4 od 5. veljače 1923.

Ante Dvornik), a uz Franića tzv. lijevi Juraj Vrsalović, N. Z. Bjelovučić. U južnoj Dalmaciji Smodlaku pomažu Jerko Sinković Žanetić i Ljubo Leontić, a Franića omladinski klubovi.

Na poticaj Pokrajinskog težačkog saveza, zemljoradnici Dalmacije pokušali su se 24. veljače 1923. na sastanku u Splitu dogovoriti o svom zajedničkom nastupu na izborima. Međutim, desni nezadovoljni što lijevi nisu prihvatili njihove zahtjeve napuštaju sastanak i zasebno su se sastali, izabравši Oblasni izvršni odbor. Pokušaj zemljoradnika da bar u južnoj Dalmaciji nastupe sa zajedničkom listom nije uspio jer se Leontić i Bjelovučić nisu mogli dogovoriti o zajedničkom kandidatu, oba su pretendirala na to mjesto. Zato Bjelovučić prilazi Franiću.

Zanimljiva je uloga tajnika mjesne organizacije Zemljoradničke stranke u Blatu Jerka Sinkovića Žanetića na ovim izborima. On je prisustvovao mnogim sastancima zemljoradnika u Splitu na kojima se dogovarao nastup na izborima. Bio je uz desne, ali je surađivao i s komunistima. Naime, prilikom dolaska u Blato nositelja liste Nezavisne radničke partije Jugoslavije Vicka Jelaske, on surađuje s njim, što su pomno pratili policija i žandari. O njihovoj suradnji nema pouzdanih podataka, međutim njihovo druženje upućuje na to da se Žanetić već tada priklanja komunistima.³¹

Promidžbena djelatnost desnih, Smodlake i Leontića uoči izbora bila je usredotočena na tumačenje zemljoradničkog programa, bez izrazitijeg napadanja suparnika u stranci. Ističući potrebu osnivanja "zemljoradničke države" desničari se obaraju na "kapitalističku" i "komunističku" državu, osuđujući kapitalizam kao uzrok teškog stanja težaka. U "zemljoradničkoj državi" će po njihovom mišljenju "(...) rad i djelo biti mjerilo lične vrijednosti".³² Iz navedenog je vidljivo da zemljoradnici biračima nude fraze i parole koje je bilo nemoguće ostvariti a vjerujemo da ni oni sami nisu bili uvjereni u njihovu realnost niti su te parole bile njihova ideološka i politička filozofija. Njihovi su govori bili puni demagoških fraza, obećanja koja nije bilo moguće ostvariti. Obećanja o tzv. "zadružnoj državi" u kojoj će vlast imati težaci i u kojoj će se agrarna reforma riješiti na zadovoljstvo svih nisu bila uvjerljiva. Proglašavajući se unaprijed jedinim legitimnim predstavnikom težaka i osporavajući drugim strankama pravo agitacije među težacima zemljoradnici iskazuju isključivost, pogotovo zato što se njihovo vodstvo nije bitno razlikovalo od vodstva ostalih, oporbenih stranaka.

Zemljoradnički agitatori, posebno Ljubo Leontić bili su osobito oštri kritičari programa Hrvatske republikanske seljačke stranke i Hrvatske zajednice. Nazivaju ih "konzervativcima" i "čuvarima Habsburške monarhije". Predbacuje im se da su nacionalisti koji pod firmom "obrane Hrvata hoće spojiti u jedno političko tijelo Hrvatsku, Slavoniju, Dalmaciju i veći dio Bosne". S ovakvom politikom, u državi u kojoj su Hrvati podčinjeni i koja guši razvoj njihovog nacionalnog bića, Zemljoradnička stranka nije imala nikakve perspektive za daljnji razvoj. Takvom je politikom morala od sebe odvratiti veliki dio hrvatskog pučanstva, što ju je dovelo do kraha.

Ocjenjujući političko stanje u južnoj Dalmaciji, list HRSS *Slobodni dom* u broju 4 od 21. siječnja 1923. godine postavlja pitanje kakva je Dalmacija danas s političkog

---

³¹ Povijesni arhiv Dubrovnik, Fond velikog župana Dubrovačke oblasti broj 325 od 12. ožujka 1923.

³² Rad broj 149 od 8. ožujka 1923.

gledišta i u svezi s tim konstatira: "Ona je danas velikim dijelom republikanska, osobito južna i srednja. Otoci su uz dio primorja još zemljoradnički. Zemljoradnici zahvaćaju još toliko u Dalmaciji koliko i agrarno pitanje (danas i manje). Taj materijalni interes dosta ih je jako i opasno vezao što je razumljivo kod pomanjkanja idealizma i političkog znanja. Stoga se kod njih najteže širi HRSS, oni će biti najozbiljniji protivnici kod izbora ako još prije izbora kod njih ne nastane rasulo jer su razočarani u agraru i jugoslavenstvu i pociepom u vodstvu."

HRSS je u tim težačkim masama vidjela s pravom svoje buduće pristalice postavivši obvezu da ih pridobije za svoj program. I druge stranke u općem rasulu Zemljoradničke stranke priželjkivale su u svojim redovima razočarane težake. U tome su se isticala Demokratska stranka i Narodna radikalna stranka. Tako list Demokratske stranke *Jugoslaven* koji je izlazio u Splitu na izborima 1923. zove težake da glasuju za demokrate podsjećajući ih da je Demokratska stranka prva u Dalmaciji počela osnivati težačke sloge s ciljem da ih organizira kao "(...) jaku falangu u svojoj stranci na koju će se u svako doba moći osloniti pri rješavanju agrarnog i drugih pitanja". *Jugoslaven* zahtijeva da se zemljoradnici vrate gdje su bili otrag četiri godine, da glasuju za Demokratsku stranku, "(...) koja je odmah u početku namjeravala da pravedno riješi zemljoradničko pitanje, kad naši ambiciozni vođe i demagozi ne bi u tome ometali". Pozivaju se čelnici težačkih sloga da "(...) isključe gospodu iz svojih redova" ističući da su u njih ušli samo da budu izabrani kao zastupnici te da biraju isključivo težake za zastupnike, koji će se zatim priključiti jednoj parlamentarnoj stranci koja bi bila voljna poduprijeti ih u njihovim zahtjevima, pa da se tako pravedno riješi agrarno pitanje u Dalmaciji. Pri tome im se nudi Demokratska stranka koja je "(...) jugoslavenska" i koja ide za tim da u državi "budu slobodni i zadovoljni a da ne bude ni robova ni gospode".³³

Uoči izbora vodila se među zemljoradničkim vođama oštra i zakulisna borba u kojoj su dominirali osobni interesi a koji su uvelike štetili stranci. U borbi za kandidatske liste bili su Franić, Vrsalović, N. Z. Bjelovučić, Smodlaka i Leontić. U toj su borbi zemljoradnici na izbore izašli podvojeni, s dvije liste, listom Glavnog odbora Pokrajinskog težačkog saveza čiji je nosilac bio Josip Smodlaka (kotarski kandidat u južnoj Dalmaciji na toj listi bio je Ljubo Leontić), i listom Izvršnog odbora Oblasnog vijeća Saveza zemljoradnika kojoj je na čelu bio Ante Franić (kotarski kandidat u južnoj Dalmaciji na ovoj listi bio je Z. N. Bjelovučić).

Franić, Vrsalović, Visković i predstavnici klubova zemljoradničke omladine koji su se predstavljali kao Izvršni odbor Oblasnog vijeća Saveza zemljoradnika Dalmacije i Sekretarijat klubova zemljoradničke omladine, napadali su Oblasni odbor Pokrajinskog težačkog saveza za Dalmaciju da je prekršio odluku vodstva stranke u Beogradu, istaknuvši za nositelje zemljoradničke liste druge kandidate, a ne Antu Franića. U svezi s tim se ističe da je time "(...) napustio svoju braću, da se na štetu životnih interesa dalmatinskih težaka baci konačno u krilo građanskih stranaka i kongresista".³⁴

Primorski glasnik koji je u izbornoj promidžbi bio na strani Franića oštro je napadao Josipa Smodlaku, nazvavši ga *Stodlakom*, ističući pri tome da je on "(...) jedan politički starac, kapitalista" koji je "(...) pokušao da se nametne zemljoradni-

³³ Jugoslaven broj 42 iz 1923.

³⁴ Primorski glasnik broj 1 od 23. veljače 1923.

čkom pokretu u Dalmaciji u namjeri da ga stavi pod jaram kapitalističke gospode i izmoždenih stranaka".³⁵

Primorski glasnik osporava Oblasnom odboru Pokrajinskog težačkog saveza pravo da predstavlja dalmatinske težake "(...) koji se dao zavesti i zajašit od jednog političkog starca kome je jedino stalo do toga da na račun zemljoradnika Dalmacije dođe do mandata".

Primorski glasnik predbacuje Smodlaku da je bio stalno u vezi s "(...) buržoaskim strankama" te da ga u početku "(...) nije bilo blizu zemljoradničkom pokretu jer se nije osjećao blizu ni srcem ni shvatanjima svojim, našem klasnom pokretu, jer se osjećao blizu građanskim strankama i kapitalističkoj gospodi koja izrabljuje težaka". Težacima je, kaže *Primorski glasnik*, prišao kad je svugdje propao sa "(...) svojim jalovim, beskičmenim i beskrvnim kongresistima" te je onda "(...) u lovu u mutnome pohlepno pružio svoje drhtave ruke prema zemljoradnicima".³⁶

Treba napomenuti da je ocjenjujući Smodlakinu političku ličnost *Primorski glasnik* bio u pravu, međutim treba istaknuti da ni oni za koje se on borio nisu bili mnogo bolji od Smodlake. Inače treba primijetiti da je preveliko isticanje klasnog momenta u ovom slučaju bila obična demagogija.

Na izborima 1923. u južnoj Dalmaciji a i Dalmaciji uopće, podijeljeni zemljoradnici nisu postigli uspjeh, bolje rečeno doživjeli su neuspjeh. U dubrovačkom kotaru postigli su 519 glasova (137 Franićeva lista i 382 lista Josipa Smodlake). U postotku na sveukupni broj glasova bilo je to oko 7,86%. U kotaru Korčula uspjeh je bio mnogo bolji, zemljoradnici postižu 2173 glasa (Franić 225, a Smodlaka 1948, ili 45,62% od ukupnog broja glasova). Poseban uspjeh postigli su: u Veloj Luci 78% (603 glasa) i u Blatu 778 (47%) glasa. Smodlakina lista je na otoku Korčuli uvjerljivo pobijedila. U ostalim općinama kotara Korčule Smodlaka postiže uvjerljive pobjede u Kuni (59%) i Orebiću (43%). Općenito se može zaključiti da su zemljoradnici s listom Josipa Smodlake najbolje rezultate postigli u izbornom kotaru Korčula (općine Blato, Vela Luka, Korčula, Orebić, Trpanj, Kuna, Janjina).³⁷

Odakle ovakva razlika? Zemljoradničke liste dobile su svagdje više glasova gdje HRSS nije dobila većinu i obratno. Uspjeh zemljoradnika na otoku Korčuli može se objasniti položajem otoka nakon završetka Prvog svjetskog rata i talijanskom okupacijom do 1921. godine. Naime, talijanska okupacija ostavila je u svijesti stanovnika otoka Korčule dubok trag i bojazan da se ona ne ponovi. Zato su se opredijelili za stranke koje su bile za centralističku državu koja će im biti jamac da se talijanska okupacija neće ponoviti. Strankama koje su podržavale Vidovdanski ustav stanovnici otoka Korčule dali su 3465 glasova ili 72,74% od ukupnog broja glasača. U Blatu je taj omjer iznosio 93,96% ili 1525 glasova. Uz navedeno uspjeh zemljoradnika i režimskih stranaka treba objasniti i zakasnjelim dolaskom HRSS na otok. Od prve pojave djelatnosti ove stranke do izbora prošlo je tek kratko vrijeme pa se ideje HRSS nisu mogle proširiti i učvrstiti u težačkom puku.

---

³⁵ Isto.

³⁶ Isto.

³⁷ Isto.

Slom težačkog pokreta i nestanak djelovanja Zemljoradničke stranke

Od 1923. godine u južnoj Dalmaciji snažno se širi utjecaj HRSS, što će pokazati izbori 1925. godine. Razdoblje od tri godine života u Kraljevini SHS bilo je dovoljno da korčulanski težak shvati bit velikosrpske politike koja se provodila u toj državi i koja je gušila njegovo nacionalno biće. Nekadašnje pristaše Zemljoradničke stranke 1925. godine na izborima prilaze HRSS. Na tim izborima zemljoradnička stranka koja nastupa ponovno podvojena u korčulanskom kotaru postiže 169 glasova, a u dubrovačkom kotaru svega 32 glasa, dakle ukupno 201 glas, što u postotku na sveukupan broj glasova iznosi 1,54%.

Izborima 1925. godine Zemljoradnička stranka praktički nestaje s hrvatske političke scene. U politici jedno vrijeme ostaju Franić i Vrsalović koji 1926. zemljoradničke organizacije Dalmacije uključuju u HSS. Leontić nakon 1923. napušta Zemljoradničku stranku kojoj dušom nikada i nije pripadao. Postao je generalni direktor zloglasne ORJUNE. Smodlaka, ne postigavši svoje namjere da se uz pomoć zemljoradnika uzdigne u političkom životu Kraljevine SHS napušta zemljoradnike, djeluje kao izvanstranačka ličnost surađujući donekle s Davidovićevoim Demokratskom strankom.

Zusammenfassung

BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE DER BEWEGUNG DER LANDARBEITER (SCHWERARBEITER) IN SÜDDALMATIEN ZWISCHEN 1919 UND 1925

Franko Mirošević

Die Landarbeiterbewegung tritt zusammen mit der Entstehung der politischen Parteien im Königreich SHS (der Serben, Kroaten und Slowenen) in Süddalmatien in Erscheinung. Ende 1919 wird in Split der Gebietsschwerarbeiterbund für Dalmatien gegründet, der die Schwerarbeiter Dalmatiens in einer politischen Partei versammelt und das Ziel hat, die akuten sozialen Probleme zu lösen, die zu jener Zeit die Schwerarbeiter bedrückten. Im Mittelpunkt des Kampfes, den dieser Bund führte, stand die Aufhebung des Kolonats, sowie die Verteilung von Land an die Schwerarbeiter, die das Land im Kolonatsverhältnis bearbeitet hatten. Der Bund setzte sich für die Schaffung eines Sozialstaates (Genossenschaftsstaates) ein, sowie für den Schutz der Schwerarbeiter gegen verschiedenen Mißbrauch, bezw. Ausbeutung seitens des Staates oder mancher Machthaber.

Im August 1920 schloß sich der Schwerarbeiterbund Dalmatiens dem Landarbeiterbund Serbiens, der Selbständigen Bauernpartei (Kmetijska samostalna stranka) dem Bund der Schwerarbeiter von Bosnien und Herzegowina und dem Bauernbund von Kroatien und Slawonien an, und so entstand der einheitliche Bund der Landarbeiter, auch Landarbeiterpartei genannt.

In Süddalmatien hat die Landarbeiterpartei 1922 großen Erfolg, als zahlreiche große Landarbeiter- und Schwerarbeiterversammlungen abgehalten werden, um zahlreiche soziale und Agrar Probleme zu lösen, deren Ursache Phyloxera, die hohen Steuern und die Unmöglichkeit waren, die eigenen wesentlichsten Produkte zu verkaufen. Obwohl viele Schwerarbeiter zu diesen

Versammlungen kamen, hatten sie keinen Erfolg, die Schwerarbeiter konnten ihre Rechte nicht verwirklichen.

Die Bewegung der Schwerarbeiter in Süddalmatien hatte ihren stärksten Stützpunkt auf der Inseln Korčula. Die Bauern von Korčula zeigten bei den Wahlen im Jahre 1923 ihre Loyalität der Schwerarbeiterbewegung gegenüber, denn bei diesen Parlamentswahlen erlangte die Schwerarbeiterliste die Mehrheit.

Nach den Wahlen wird die Landarbeiterbewegung rasch schwächer, in ihr kommt es innerhalb der Führung zu Zusammenstößen, dabeiführenden Köpfe sich um einen möglichst großen Einfluß innerhalb der Partei und um Staatsposten bemühen. In die Führung waren auch viele gelangt, die die Partei zur Erlangung bestimmter eigener politischer Ziele nutzen wollten.

1924 und später verlassen die Schwerarbeiter die Partei und wenden sich der HRSS (Kroatischen Arbeiter -und Bauernpartei) zu, enttäuscht, da man ihr Vertrauen enttäuscht hatte. Der Partei war es nicht gelungen, für die Schwerarbeiter die Lösung des Kolonatsverhältnisses zu erwirken und zu garantieren, auch konnte sie in keiner Weise deren materielle Lage verbessern, und ihr Jugoslawentum entfernte die Schwerarbeiter zu einer Zeit, als das zentralistisch-unitarische System die Schwerarbeiter größtenteils unterdrückte, wenn sie der kroatischen Nation angehörten, von ihren eigenen politischen Vertretern.

J U B I L A R N I
H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

posvećen je

prof. dr. Jaroslavu ŠIDAKU,

*njegovu osnivaču i glavnom uredniku
(1948 – 1985)*

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS
Ivan KAMPUŠ
Ivica PRLENDER
Tomislav RAUKAR
Petar STRČIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu
Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ul. Ivana Lučića 3

Cijena ovog broja iznosi 200 kuna

Izdanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Mišljenjem Ministarstva kulture Republike Hrvatske br. 532-03-1/7-94-01 i 5320317-96-01
od 18. XI. 1994. i 1. III. 1996. časopis je oslobođen plaćanja poreza na promet.

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Garićgradska 6 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, prosinac 1997.